

1. Michaelis / Joh. Georg / diff. de viro stante
inter Myrtos, Halle 1739.
2. Moller / Christoph Gottfr. / diff. de Genuina
vorum xarakter et ypostasis notione,
Lippſie 1738.
3. Morheim / Joh. Laur. / diff. de jefu Christo
vindice dogmatis de mortuorum ad
vitam reditu, Helmſt. 1740.
4. Müller / Gottfr. Ern / diff. de papolatrici.
Lippſie 1726.
5. Müller / phil. / diff. de jure Dei in Homines,
jens 1667.
1701
6. diff. de regno Israelii reſtauran.
do, jens 1709.
7. crocodilus lacrimans, jens 1733
8. diff. de Jefu Christo deandropo, jens
1704
9. diff. de gloria
mundi jens 1667.

10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23

m. 30 29

A. Ω.

DE

REVERENTIA
ADVERSVS DEVM
SE IPSVM ET ALIOS

AD ILLVSTRANDA VARIA SCRIPTVRARVM
SACRARVM ET PROFANARVM LOCA

DISSERTATIO

QVAM

CONSENSV

AMPLISSIMI PHILOSOPHORVM ORDINIS
PRAESIDE

GEORG. PHILIPP. OLEARIO

S. THEOLOGIAE DOCTORE, GRAE-
CARVM ET LATINARVM LITERARVM PRO-
FESS. PVBL. ET MAL. PRINC. COLLEGII
COLLEGA

D. VII. IVNII. 1733

PVBLICE DEFENDET

BVRCKH. LVDOV. ECKHARDVS

SVLA HENNEBERG.

BAVDIVS ORAT. II.

*Plerique scientiae typho sic insolescunt, ut Deum vereri ac venerari
dedignentur, quasi doctrina dux esse debeat ad induendos ritus
Cyclopum, et exuendam Nummis Reverentiam, in quo sunt omnes
thesauri scientiae ac sapientiae reconditi.*

LIPSIAE

LITERIS IOAN. CHRISTIANI LANGENHEMIL.

PLVTARCHVS DE SVPERSTITIONE
T. II. p. 171.

Ἐπιτομὴ Φεύγοντες τὴν δεισιδαιμονίαν, ἐπιπίπτουσιν εἰς ἀθε-
τήτα τραχεῖαν καὶ ἀντίτυπον, ὑπερπηδήσαντες ἐν μέσῳ κει-
μένην τὴν εὐσεβείαν, i. e. *Quidam superstitionem fugien-
tes, dum transiliunt in medio positam pietatem, in
asperam pertinacemque incidunt impietatem.*

I.

Vm paucis abhinc annis de Reuerentia aduersus Angelos spuria et genuina peculiari differtatione a nobis actum fuerit: non ab fore existimamus, in praesens de Reuerentia quoque aduersus Deum, se ipsum et alios paulo accuratiorem instituere disquisitionem. Vbi ante omnia circa voces notandum censemus, Reuerentiam non tam late a nobis hic accipi, vt omnia officia, quae homo Deo, sibi ac aliis debet, completatur; quin potius sensu specialiori hanc vocem sumimus, adeo vt per Reuerentiam intelligamus venerationem amore et timore permixtis temperatam, quae facit, vt non quaelibet eo, quem reuereri dicimur, praesente et spectante audeamus, sed multis abstineamus, certi, ea illi nec probari, nec cum moribus eius congruere, saepe etiam ab iis, quae tamesi non violent regulas honesti ac iusti, repugnant tamen prae-

4 DE REVERENTIA ADVERSVS DEVM

ceptis decori ac ciuilitatis, qualia multa in vita humana occurrere, extra controuersiae aleam positum est; nam prout homines a brutis animantibus distinguit Humanitas; sic homines ab hominibus Ciuilitas, morumque elegantia ac modestia, ad quam inprimis pertinet reuerentia, quam summam homo rationalis Deo debet, deinde ei subordinatam sibi et ipsi, ac aliis hominibus, cum quibus sancto societatis vinculo coniunctus est, quo itidem spectant ritus recepti, quibus honorem et amorem, tum erga Deum, tum alios testari solemus.

II. Ipsa Etymologia haud contemnendam lucem hac ex parte nobis afferre posse videtur. Nimirum *Vereri*, vnde *reuereri* et *Reuerentia* deriuatur, timere est cum pudore quodam, nec non caritate erga eum, quem metuimus. Hinc nonnulli haec ita separant, vt *vereri* dicant esse liberi hominis, timere serui, quod ille pudoris, hic poenae metu teneatur, vti de Appio CICERO testatur: *Metuebant eum serui, verebantur liberi, carum omnes habebant.* Ex quo fonte manat virtus, quae verecundia dicitur, ac CICERONI *Custos est omnium virtutum, dedecus fugiens, laudemque maxime consequens, et sine qua, eodem iudice, nihil potest esse rectum, nihil honestum.* Qua de re infra nobis ex professo agendum erit. A *vereor* fit *reueor*, quod est honoro; a quo *reuerentia* honor, quem, tam in verbis, quam in factis alicui exhibemus. Vnde, rem aliquam turpem nominaturi, dicere solemus, *salua reuerentia, saluo honore, reuerentia sit auribus vestris*, item *Reuerendus* h. e. dignus reuerentia, et *reuerenter* aduerbium, cum reuerentia. Vetus Glossarium HENR. STEPHANI vocem lati-

Cicero de Senect. c. XI.

Cic. in Parr. c. XXIII. et L.I. de offic.

Latinam *Reuerentia* Graeca lingua reddit *ἐντροπή*, quae vox occurrit I. Cor. XV. 34. *ἀγνώστων γὰρ Θεῶ τινος ἔχετε, πρὸς ἐντροπήν ὑμῖν λέγω*, quae verba a plurimis interpretibus ita accipiuntur, quasi mens Apostoli haec esset, ad pudorem vobis iniiciendum haec dico, id est vt vos pudeat, istos sectari. Seu, atque haec dico, vt pudore vos affectos ad officium reuocem: ne videlicet more eorum, qui Deum non nouerunt, ventri dediti sitis, et res diuinas negligatis. Vetus tamen interpretes ibi vertit, *ad reuerentiam vobis loquor*: quasi videlicet Apostolus in hac reprehensione ipsis quadam verecundia perpercisset, quae sunt verba laudati HENRICI STEPHANI in Thesauro Linguae Graecae sub voce *ἐντροπή* a BEZA quoque in annotationibus ad Nouum Testamentum adducta, vbi tamen menti interpretis vulgati conuenientius videtur, si dicamus, eum vsurpare vocabulum reuerentiae pro pudore, vt alias, v. gr. Ps. XXXIV. v. 6. *Induaniur pudore et reuerentia.*

III. Sed nunc ad rem ipsam progressuri ac primo loco de Reuerentia aduersus Deum acturi, ante omnia in fundamentum huius inquiremus, singulas deinceps partes perlustraturi, et quae praecipue notatu digna circa hoc negotium occurrunt, tum in scriptoribus sacris, tum profanis, quantum instituti ratio ac breuitatis studium permittunt, diligenter enarraturi, qua methodo, postea ad reuerentiam nobis ipsis ac aliis debitam progressi, item vsuri sumus. Quod igitur ad fundamentum reuerentiae summo Deo debitae attinet, hoc in ipsa natura Dei Creatoris, ac hominis rationalis ad ipsum et propter ipsum conditi, situm esse adeo manifestum putamus, vt ne-

6 DE REVERENTIA ADVERSVS DEVM

minem de hac re temere dubitare posse persuasi sumus, quisquis naturam Dei Creatoris ac Creaturae rationalis ab ipso, quanta quanta est, in esse, fieri et operari, vt cum Metaphysicis loquamur, pendentis cognitam ac perspectam habuerit.

IV. Quae causa est, vt ad notitiam Dei insitam hic prouocare nulli prorsus dubitemus, quamuis enim nos minime fugiat, eandem a Socinianis, Arminianis ac Hobbesianis acerrime impugnari, quin etiam false irrideri et adunco suspendi naso; Haec tamen omnia nos minime deterrere possunt, quo minus Veritati immotis fulcris subnixae adhaereamus, testimoniumque perhibeamus. Etenim quamuis per notitiam Dei insitam neuiquam cum CARTESIO intelligamus actualem de Deo ideam, quae infantibus ab vtero materno, haud aliter ac PHIDIAE imago in clypeo Mineruae inclusa inhaereat, id quod experientiae repugnare videtur; sed hoc affirmamus τὸ γνωστὸν τῆ Θεῆ φανερόν εἶναι ἐν αὐτοῖς i. e. id quod de Deo cognosci potest, manifestum esse in hominum animis, propterea quod animae rationali lux quaedam vel perfectio naturalis adhuc sit congenita, ex splendore lucis imaginis diuinae sine dubio residua, vi cuius simul atque ad vsum rationis homo peruenerit, naturali sensu interno Deum percipit, adeoque huic propositioni, *Deus existit*, terminis, ex quibus constat, apprehensis ac intellectis, cirra discursum assensum praebet. Et quamuis haec naturalis Dei perceptio vt plurimum per improbitatem supprimatur, minime tamen penitus ita eradicari potest, quin in hominibus etiam sceleratissimis vim suam subinde exerat.

Rom. I. 19.

Lactant. L. II. „Adeo ipsa veritas, inquit LACTANTIUS, cogente
c. I.

cogente natura, etiam ab inuitis pectoribus erumpit, quod quidem non faciunt in prosperis rebus. Nam tum maxime Deus ex memoria hominum elabitur, quum beneficiis eius fruentes, honorem dare diuinae indulgentiae deberent. At vero si qua necessitas grauis presserit, tunc Deum recordantur: si belli terror infremuerit, si morborum pestifera vis incubuerit, si alimenta frugibus longa siccitas denegauerit, si saeua tempestas, si grando ingruerit: ad Deum confugitur, a Deo petitur auxilium, Deus, ut subueniat, oratur: si quis in mari vento saeuente iactatur, hunc inuocat: si quis aliqua vi afflictatur, hunc protinus implorat, si quis, ad extremam mendicandi necessitatem deductus, victum precibus exposcit, Deum solum obtestatur, et per eius diuinum atque vnicum numen hominum sibi misericordiam quaerit.

V. Hinc non Christiani tantum Doctores, vt **ARNOBIVS, HIERONYMVVS, TERTVLLIANVS, MINVTIVS FELIX,** et nostrates Philosophi ac Theologi vnanimi consensu, sed ipsi quoque pagani congenitam Dei notitiam agnouerunt, ita **CICERO**, omnibus innatum esse, et insculptum, quod sint Dii, affirmat, et alibi: „quae est gens, aut quod genus hominum, quod non habeat sine doctrina anticipationem quandam Deorum, quam appellat $\pi\rho\acute{o}\lambda\eta\psi$ EPICVRVS, idest, anteceptam animo rei quandam informationem, sine qua nec intelligi quidquam, nec quaeri, nec disputari potest. Cum enim non instituto aliquo, aut more, aut lege, sit opinio (de Deo) constituta, maneatque ad vnum omnium firma consensus, intelligi necesse est esse Deos, quoniam

Arnob. L. I. adu. gentes. Hieron. comment. in Iobum c. 36. Tertull. de testim. animae et in Apolog. adu. gentes c. XVII. Minut. Felix in Octau. Cic. L. II. de Nat. Deor. L. I. de Nat. Deor. c. 16. sq.

8 DE REVERENTIA ADVERSVS DEVM

„niam infitas eorum vel potius innatas cognitiones
 „habemus. De quo autem omnium natura consen-
 „tit, id verum esse necesse est. Esse igitur Deos con-
 „sitendum est. Quod quoniam fere constat inter o-
 „mnes, non philosophos solum, sed etiam indoctos,
 „fateamur, constare illud etiam, hanc nos habere siue
 „anticipationem, vt ante dixi, siue praenotionem Deo-
 „rum., Quibus tamen perperam ad Deos transfertur
 notio, quam non nisi de vno vero Deo natura ho-
 minum mentibus impressit, locutione ad opinionem
 vulgi accommodata. Etenim vnum summum Deum
 esse, reliquos autem improprie sic dictos eius ministros
 ac satellites, nimirum spiritus creatos, siue angelos, quos
 ille vnus maximus et potens omnium his officiis prae-
 fecit, vt ipsi eius imperio ac nutibus seruiant: saniores
 quoque Ethnici cognouerunt, id quod pulchre edisserit
MAXIMVS TYRIVS Platonicus Philosophus,
 vbi mortales omnes ait, tum politos, tum barbaros, etsi
 in plerisque diffideant, quae ad mores et instituta
 pertinent, atque etiam in Deorum formis et appella-
 tionibus, eorumque cultu, tamen vnam eos habere
 per vniuersum terrarum orbem consensu omnium
 constitutam legem ac rationem, vnum esse Deum, Re-
 gem omnium ac parentem etc. *Ἐν τούτῳ δὴ πολέμῳ
 καὶ εἰσέσει, καὶ διαφωνίᾳ ἕνα ἴδιος αἰν ἐν πάσῃ γῆ ὁμόφωνον νό-
 μον καὶ λόγον, ὅτι Θεὸς εἰς πάντων βασιλεὺς καὶ πατὴρ.*
CICERO rursus alibi grauissimis verbis pronunciat:
 „Ex tot generibus nullum esse animal, praeter homi-
 „nem, quod habeat notitiam aliquam Dei: ipsisque
 „in hominibus nullam gentem, neque esse tam imman-
 „suetam, neque tam feram, quae non etiam si igno-
 „ret, qualem habere Deum deceat, tamen habendum
 „sciat. VI.

Max. Tyr.
 Dissert. I.

Cic. L. I. de
 Legibus c. 8.

VI. Quam impressam in animis hominum Dei notionem CICERO l. c. c. 10. exinde potissimum confirmat, quod plane intelligamus, nos ad iustitiam natos esse, neque opinione, sed natura constitutum esse ius; neque solum ius et iniuriam a natura diiudicari, sed omnino omnia honesta ac turpia: nam et communem intelligentiam, (quam Philosophi alias κοινὰς ἐννοίας vocant, de quibus PLVTARCHVS peculiarem tractatum conscripsit) nobis notas res efficere, easque in animis nostris inchoare, vt honesta in virtute ponantur, in vitiis turpia. quae tanta certitudine mens humana intelligit, ac vllum obiectum per summam sensuum euidenciam apprehendi ac percipi potest, adeo vt haec, eodem CICERONE l. c. c. 16. iudice, in opinione existimare, non in natura posita, dementis sit. „Et quamuis tanta sit corruptela malae consuetudinis (addimus, ipsius horribili modo deprauatae humanae naturae a primis parentibus per naturalem generationem ad omnes posteros propagatae), vt ab ea tanquam igniculi extinguantur a natura dati, (qui certe nihil aliud sunt, quam reliquiae imaginis diuinae in mente humana adhuc naturaliter residuae) exorianturque et confirmentur vitia contraria, imprimis per falsam philosophiam, quae lumen naturale i. e. κοινὰς ἐννοίας, communes notiones, nimirum τὸ γνωστὸν τῶ Θεῷ, et naturalem ac necessariam discriminis honestorum ac turpium notitiam ex recta hominis ratione, quae ex ratione siue sapientia summi Dei orta est, manantem (siquidem iuxta pulcherrimum EPICCHARMI dictum Ὁ δὲ γ' τ' ἀνθρώπων λόγος πέφυκ' ἀπὸ τῶ Θεῷ λόγῳ, Et Dei a ratione ratio nascitur mortalium,) penitus extinguere satagit, cum homines horribiliter

B modo

10 DE REVERENTIA ADVERSUS DEVM

Io. III. 18.

I. c. c. II.

modo corrupti, vt vitiosis suis affectibus tanto securius suauiusque indulgere possint, tenebras magis diligant, quam lucem: tanta tamen hac ex parte adhuc est vis naturae, vt omnes gentes aequè naturale discrimen inter virtutes et vitia, ac inter lucem et tenebras, agnoscant. *Quae enim natio, inquit M. TVLLIVS, non comitatem, non benignitatem, non gratum animum et beneficii memorem diligit? quae superbos, quae maleficos, quae crudelès, quae ingratos non aspernatur, non odit?*

VII. Vnde satis elucescit, hanc esse legem aeternam, vt creatura rationalis virtutem sectetur, et vitia cane et angue peius fugiat, quam legem aeternam merito dixeris *Archetypam*, quae scilicet fuit in ipso Deo ante condita secula, non tanquam iussio, prout scite docet B. SCHERZERVVS *System. Theol. Loco IX. §. IX.* qualis est sola *Ectypa*, quae obligat creaturam rationalem ad Dei similitudinem, postquam Deus eam condere decreuerat, necessario conditam; nimirum ita, vt instar Dei esset sapiens, iusta et sancta: neque enim Deus sapiens, iustus, et sanctus creaturam rationalem malam i. e. insipientem, iniustam, et profanam producere potuit, vel talem ei legem praescribere, vt Deum optimum maximum, suum Creatorem, ac proximum odio haberet, et omnia faceret, quae cultui, reuerentiae, et amori Dei, vel etiam proximi, adeoque rectae et sanctae naturae tum Dei, tum ipsius creaturae rationalis ad Dei similitudinem factae, ex diametro repugnarent, et naturam creaturae rationalis a Deo ad certum finem sapientissime conditae penitus euerterent ac destruerent: sed illa lex aeterna *Archetypa*, de qua loquimur, tanquam norma

ma in mente diuina existit, ac nihil aliud est, quam aeternum et immutabile intellectus diuini iudicium de actionibus, quae naturae rationali necessario conueniunt, committendis, quae vero naturae rationali necessario disconueniunt, omittendis, coniunctum cum decreto, vt illae ab agente rationali fiant, hae autem intermittantur. Hanc legem *Archetypam* exprimit lex naturalis *Ectypa*, creaturis rationalibus a Deo implantata, cum alioquin si Deus hanc legem non praeciperet, se ipsum et naturam suam abnegare necesse haberet, ita vt nollet, se Deum esse, id quod manifestam contradictionem et absurditatem implicat; adeoque Lex naturae *Ectypa* hominum cordibus inscripta, est iudicium intellectus humani immutabile de actionibus, quae naturae rationali necessario conueniunt, committendis, quae vero ei necessario disconueniunt, fugiendis, vt propterea quaedam legis Dei aeternae participatio a Moralistis appelletur, Conf. IO. PAULI HEBENSTREITI *Philosophia prima p. 802.*

VIII. Tantum igitur abest, vt haec lex aeterna *Archetypa* sit commentum Scholasticorum, vt potius in natura Dei ac creaturae rationalis sit firmissime fundata, vnde omnes saniores Philosophi, etiam inter Ethnicos meliora longe, vt in multis aliis, ita hic quoque, quam multi hodie Christianorum, docentes eam agnouerunt. Ita CICERO: *Lex est ratio summa insita in natura, quae iubet ea, quae facienda sunt prohibetque contraria. Eadem ratio cum est in hominis mente confirmata et confecta, lex est.* Hanc rationem summam Philosophi esse dicebant mentem diuinam, ad recte facta vocantem, et a peccatis auocantem. Hinc rursus CICERO: "Ergo vt illa"

Cic. L. I. de
leg. c. 6.

Cic. L. II. de
Leg. c. 5. et 4.

„diuina mens, summa lex est; ita cum in homine est,
 „perfecta est in mente sapientis. Hanc igitur video
 „sapientissimorum fuisse sententiam, legem neque
 „hominum ingeniis excogitatum, nec scitum ali-
 „quod esse populorum, sed AETERNVM quid-
 „dam, quod vniuersum mundum regeret imperan-
 „di prohibendique sapientia. Ita principem legem
 „illam et vltimam, mentem esse dicebant omnia ra-
 „tione aut cogentis aut vetantis Dei - - neque
 „enim esse mens diuina sine ratione potest, nec ratio
 „diuina non hanc vim in rectis prauisque sancien-
 „dis habere.

IX. Vnde patet, perperam doceri a PV-
 FENDORFFIO eiusque affectis, legem natu-
 rae et omnem moralitatem a sola Dei voluntate pen-
 dere. Falsissimum, inquam, hoc est. Lex naturae
 non a voluntate Dei, sed a natura Dei, et Creaturae
 rationalis ad eius similitudinem factae, primario pen-
 det: nam quicquid a sola Dei voluntate pendet, Deus
 aliter facere potest. Sed postquam Deus creatu-
 ram rationalem condere decrevit, vi naturae suae
 hanc legem homini necessario praescripsit, vt ipsum,
 ceteri summum Creatorem et summum bonum su-
 pra omnia coleret, ac diligeret, proximum au-
 tem, sicut semet ipsum: adeoque omnia, quae
 cultui vel amoris Dei ac proximi repugnant, maxi-
 mopere vitaret. Alioqui nullum prorsus interce-
 deret discrimen inter legem naturalem, et legem, vt
 vulgo dicitur, Positiuam, tum vniuersalem tum par-
 ticularem, quae a sola Dei voluntate pendet, quam
 ob causam Deus mortales ea soluere, vel eandem
 prorsus abrogare potuit. Sed lex naturae est immu-
 tabi-

tabilis, quod ex natura Dei et rerum fluat, ita ut Deus eam mutare vel abrogare non valeat. Porro si lex naturae a sola Dei voluntate pendet, profecto habebunt Sociniani, quod volunt, perperam docentes, Deum citra praeuiam satisfactionem peccata condonare posse, quibus Orthodoxi ex hoc potissimum capite recte contradicunt, quod iustitia Dei sit naturalis et necessaria, quae minime gentium peccata citra satisfactionem condonare queat. Vnde non a voluntate, sed a natura Dei moralitas pendet; neque *ἡ ἀποστολικὴ ἐκείνη, ius Dei*, quod lex naturae menti hominum insita manifestat, ex lumine naturae omnibus gentibus innotesceret, si hoc ius a sola Dei voluntate proficisceretur: quandoquidem quae liberae Dei voluntatis sunt, ex natura homini nunquam innotescant.

X. Non itaque erat, cur hac ex parte Scholastici tantopere exagitarentur, quando docuerunt, legem naturae talia pro obiecto habere, quae antecedenter ad voluntatem Dei sunt vel bona vel mala. Recte omnino Scholastici ita docuerunt, (neque enim omnia a Scholasticis dicta pro falsis vel ridiculis sunt habenda) et hoc dogma a Theologis nostris orthodoxis vnanimi Consensu recte comprobatum fuit. Nam fons bonitatis moralis, uti iam diximus, in natura rerum situs est, prout rectissime itidem iudicat

BECMANVS. Nimirum Deus voluit res bonas, v. gr. pietatem, obedientiam, cultum, iustitiam, Becman. lin. doctr. mor. c. 12. §. 9.

temperantiam, quia tales esse vidit, et noluit res malas, v. gr. impietatem, blasphemiam, iniustitiam, intemperantiam, quia itidem per se et natura sua tales esse vidit. Hinc dicitur: *Tu o Deus, non es volens* Pf. v.
iniquitatem: quaenam vero causa quaesita est, cur

14 DE REVERENTIA ADVERSUS DEVM

Deus nolit iniquitatem, ita vt impossibile plane fit, vt velle queat? nimirum haec, quia omnis iniquitas per se et natura sua est mala. E contrario Deus vult, vt ipsum colamus, vt simus pii, iusti ac temperantes, non primo statim quia vult, sed quia natura Dei et creaturae rationalis hoc necessario postulat, vt haec summum Creatorem suum colat, eidemque obtemperet. Ergo ratio cultus et obedientiae Deo praestandae in natura rerum sita est, exigitque eam Deus non vi voluntatis suae absolutae, sed quod connexio rerum eam requirat: seu quod perinde est, ratio demonstrandi obedientiam Deo debitam non pendet ex voluntate diuina, sed ex connexione cum natura rerum. Deus Optimus maximus non agit cum creatura rationali instar Tyranni, cui symboli loco est:

Sic volo, sic iubeo, sit pro ratione voluntas.

Sed instar Patris, qui ratione naturae suae, propterea quod Pater est, non potest non a liberis Reuerentiam ac obedientiam postulare. Vnde Deus saepe in sanctissimo Verbo suo hominibus permittit iudicium, ipsosque iubet animi sui notiones excutere, ac sententiam ferre, an recte an inique cum ipsis agat; ita Seruator dicit: *τί δε καὶ ἀφ' ἑαυτῶν ἔχητε τὸ δικάσιον.* Quare ex vobis ipsis non iudicatis, quod iustum est, id quod fieri non posset, si moralitas in natura rerum non esset sita, sed vnice in voluntate diuina recumberet. Recte igitur dicimus: dari res bonas et malas antecedenter ad voluntatem Dei, neque pro absurdo habendum, si dicamus, naturam diuinam in signo rationis priorem esse voluntate diuina, imo naturam prius concipi necesse est, ante liberum volendi actum, qui a natura procedit.

XI. Dici-

Luc. XII. 57.

XI. Dicimus ergo, ipsam naturae diuinae perfectionem et sanctitatem esse regulam voluntatis diuinae, ac proinde nihil Deum velle posse, quod perfectae et sanctissimae ipsius naturae repugnat: quae cum sit plane immutabilis, etiam honesti ac illi contrarii turpis naturas esse aeternas ac immutabiles. Hinc resultant aeternae veritates, quae ex ipsa naturae diuinae perfectione et sanctitate immediate fluunt, quarum proinde rectitudo ac veritas omnem voluntatis actum antecedit. **E** contrario si res omnes non antecedenter, sed consequenter essent bonae vel malae ad voluntatem diuinam, omnes vel aequae immutabiles, vel aequae mutabiles in bonitate vel malitia sua forent, h. e. Deus illas, quae mutabiles sunt potuisset immutabiles statuere, vel illas, quae immutabiles sunt, potuisset mutabiles reddere. Iam vero multae sunt, quae non possunt non immutabiles esse, h. e. Deus non potest eas aliter velle, vt iustitia, pietas aliaeque virtutes, quas Deus necessario vult, et si non vellet, vellet aliquid, quod infra perfectionem diuinam esset: Bonae ergo sunt, quia immutabilem connexionem cum natura Dei habent, quae quamdiu est, tamdiu Deum quoque eas velle oportet. At aliae quia connexionem cum Dei et rerum natura non habent, qualia sunt obiecta, circa quae versatur Lex positiua, Bonitate sunt mutabili, eoque bonae possunt desinere esse, vt sacrificia, quae Deus olim voluit, nunc vero non vult amplius.

XII. Frustra hic excipitur, Deum naturam rerum et hominis aliter instituere potuisse, sed hoc negamus et pernegamus: postquam Deus creaturam rationalem producere decreuit, non potuit non, vt iam

16 DE REVERENTIA ADVERSUS DEVM

iam supra diximus, eam ad sui similitudinem forma-
 re i. e. sapientem, iustam et sanctam, quae propterea
 a Creatore suo penderet, eumque supra omnia co-
 leret ac diligeret. Si quis hoc inficias ire vellet, ei
 statuendum foret, Deum esse potuisse auctorem ma-
 li, id quod manifestam implicat contradictionem.
 Et tamen eo vsque nonnulli progressi sunt, vt affir-
 mare non erubuerint, Deum contraria praeceptis
 Decalogi, et quidem primae tabulae, praescribere pos-
 se, idololatriam, sui odium, nominisque sui blas-
 phemiam, sui abnegationem, aliaque, eaque hoc ca-
 su fore honesta: neque video, quomodo hanc conse-
 quentiam ii declinare velint, qui nihil ex se et sua
 natura honestum vel turpe esse, sed omnem mora-
 litatem ex sola Dei voluntate pendere contendunt.
 Hinc ipse PVENDORFFIVS in hac contro-
 uersia, an detur naturalis ac intrinseca, non diuina
 demum voluntate imposita turpitude, tandem fateri
 necesse habuit, vocabulum *impositionis* a se non ita
 stricte accipi, vti a plerisque, pro eiusmodi deter-
 minatione, quae citra fundamentum in re ex solo pla-
 cito imponentis proueniat; quae thesis si serio a PV-
 FENDORFFIO admittatur, negare amplius non
 potest, esse quaedam ex se et sua natura citra omnem
 impositionem honesta aut turpia, Deumque talia le-
 ge naturae praecepisse aut prohibuisse, non quod
 ipsi ita placuerit, sed quod per se bona vel mala esse
 cognoverit. Imo KVLPISIVS quoque fateri
 coactus est, immutabilitatem iuris naturae fundatam
 esse in Obiecto, quoniam scilicet circa talia versa-
 tur, quae cum ipsa Dei atque hominis natura neces-
 sarium et immutabilem habent nexum, qua thesi fe-
 rio

Pufendorff.
 in Spec. Con-
 trouerf. p. 139.

Kulpif. Col-
 leg. Grot. ad
 L. I. cap. I. §. 7.

rio admissa, non video, quomodo moralitas, vt vocatur, *obiectiva*, quae ad voluntatem diuinam antecedenter se habet, negari possit. Quam propterea cum multis aliis solide defendit D. HOCHSTETTERVS, ac rotunde, eodem Iudice, Vir Illustris ac perspicacissimus in Recensu librorum, qui prodiit Hanouerae Jul. 1700. p. 379. *Rectissime*, inquit, GROTIUS iura naturae in intrinseca bonitate ac turpitudine constituit, quidquid contradicat PVFENDORFFIVS sententiae, cui a viro docto et prudente contradici potuisse miror. Vti proportionum et aequalitatum: ita et aequitatis et conuenientiae regulae aeternis rationibus constant.

D. Hochstetter. Colleg. Pufend. Exerc. II. §. 7. p. 49. sq. et Exerc. IV. §. 25. p. 180.

XIII. In PETRI BAELII Continuatione Cogitationum diuersarum, peculiare legimus caput, quo ostendit, Doctores Christianos, Philosophos et Theologos communiter docere, dari quaedam bona vel mala antecedenter ad omnem liberum voluntatis diuinae actum, quae ideo bona sunt, non quia Deus voluit, sed quia in se habent bonitatem, et dari quaedam mala, quae non ideo mala sunt, quia Deus illa noluit, sed quia in se sunt foeda et turpia. Hoc multis testimoniis BAELIUS confirmat, quin etiam praestantissimos Philosophos Ethnicorum lumine rationis conuictos, vt PLATONEM, ARISTOTELEM aliosque idem docuisse ait, et tandem ipse hanc sententiam solide defendit, et ab obiectionibus vindicat. Illustris LEIBNITIVS allegat BAELIUM de hac re, et simul annotat, Theologos Augustanae Confessionis Reformatos nonnullos Doctores, contrariam sententiam professos, maximo

Mr. Bayle Continuat. des pensées diverses §. 152.

Plato Eutyphron. Aristot. Nicom. L. V. c. 7. Leibnitiuss Es-sais de Theodicée p. 348.

18 DE REVERENTIA ADVERSUS DEVM

ximopere improbasse, et hunc errorem eeu foetum
horribilis decreti absoluti considerasse, cuius doctrina
eo collineat, vt Dei voluntatem plane absolutam,
et absque ratione agentem fingat, ita vt sit pro
tione voluntas, omniaque a decreto Dei absoluto de-
pendeant, quo ipso simul omnem e rebus contingen-
tiam tollunt, omnibusque euentibus eandem respec-
ctu decreti diuini docent inesse necessitatem, quae
est in veritatibus mathematicis; quae in re tandem ami-
ce conspirant cum Spinozistis, cuius rei insignis spe-
cimen edidit Reformatus Theologus FRANCISC.
BVRMANNVS, qui in *Synopsi Theologiae L. I. c. 25.*
obseruante PHILIPPO à LIMBORCH *Theologiae*
Christiani. L. II. c. 15. §. 6. vt omnem e rebus contingen-
tiam tolleret, ipsis SPINOZAE verbis per integrum
caput ferme ad verbum descriptis, hanc malam suam
causam pessime egit; vti quoque non solum PETR.
BAELIUS in stabiliendis prauis suis dogmatibus
CALVINI et Synodi Dordracenae auctoritate aduersus
Reformatos Doctores abusus est, eosque defectionis ab
orthodoxa scilicet CALVINI doctrina callide et ma-
litiöse insimulauit: verum etiam recentiores Spinozi-
stas itidem ad consensum cum Reformatis, ac specia-
tim Britannis Theologis, subinde prouocare videas,
qui posteriores tamen horrendo huic dogmati, prout ab
ipso CALVINO vocatur, de omnibus euentibus etiam
in actionibus humanis per absolutum decretum et
omnipotentiam diuinam absolute determinatis, vt
nimirum aliter, quam eueniunt, euenire nequeant,
iamdudum nuncium miserunt. Et hanc doctrinam
Stoicam et Spinozisticam de fatali et absoluta ne-
cessita-

cessitate imputationem actionum humanarum ac omnem moralitatem religionemque euertere, per se patet, et iam a pluribus ex instituto ostensum fuit, v. inter alios Mr. ARNAULD *Renversement de la Morale. Paris. 1672.*

XIV. Hoc vnicum tantum in controuersia cum PVFENDORFIO agitata adhuc commemorare liceat, LEIBNITIVM, postquam l.c. dixerat, PVFENDORFIVM a communi doctrina, simul vero a recto veritatis tramite discessisse, hanc de eo ferre sententiam: "Mr. Pufendorf a paru être d'un autre opinion, qu'il a voulu soutenir contre les censures de quelques Theologiens, mais il ne doit pas être compté, et il n'étoit pas entré assés avant dans ces sortes des matieres. Il crie terriblement contre le decret absolu dans son Fecialis diuinus, et cependant il approuve ce, qu'il y a de pire dans les sentimens des Defenseurs de ce Decret." Quae causa itidem est, quod Auctores commentariorum rei literariae inseruientium, qui Trioltii publicantur, dixerint: vera moralitatis principia in recentioribus Iuris naturae scriptoribus Germaniae admodum desiderari, ex quo PVFENDORFFIVS ab iisdem discesserit: vnde talibus Auctoribus suadent, vt aliquando CICERONIS libros de *Legibus* sedulo meditentur, vtpote ex quibus vera ista Moralitatis principia apud ipsos obliuione penitus sepulta denno addiscere valeant. Quam sententiam confirmat Celeberrimus D. IOAN. ALBERTVS FABRICIVS, musteos illos Scriptores reprehendens, qui inter Germanos nostros ac medios Christianos,

v. Nouellas
eruditasLipf.
enf. A. 1720.
N. 92. p. 732.

Fabricius
Bibl. Lat.
Vol. II. p. 140.

20 DE REVERENTIA ADVERSUS DEVM

„longe deterius, quam C I C E R O aliquis, vel P L A -
 „T O philosophantur, et nulla facta mentione hu-
 „manitatis communisque iuris, ad quod diuinitus
 „nos conditos esse pulchre profiteretur C I C E R O,
 „nullam aliam legem naturalem actionum huma-
 „narum agnoscunt, quam iubentem facere, quae
 „conditionem tuam perficiant, et omittere, quae
 „deteriorem reddant, finguntque, ad eam nos ob-
 „ligari etiam seposita maiestate Numinis:,, quibus
 „positis principiis quale scelus sit, quod strenue com-
 „mitti non possit, se videre negat laudatus F A B R I -
 C I V S; nam etiam qui sibi, vel qui alteri consciscit
 necem, iudicans se amplificare conditionem suam, et
 qui ambitioni litat, aut avaritiae, vel qui indulget
 voluptatibus, qui vindicta animum suum pascit, egre-
 gie sic obsequi praecepto naturae videbitur. Lex au-
 tem naturae non quaerenda est in eo, vt felicitatem
 nobis sectandam praecipiat, nam in hoc nullus pot-
 est esse error, nulla transgressio, neque lege ad hoc
 opus: sed quo pacto illa ab omnibus desiderata felici-
 tas recte quaeri, certissimeque obtineri debeat. Hoc
 si amore in Deum et in homines charitate vnice asse-
 qui nos posse, Christo crederemus docenti: nec a le-
 ge naturae aberrarem, nec infra Ethnicos sapere-
 mus, aliosque sapere doceremus. Gauderemus etiam
 potius in C I C E R O N E, et aliis a Christo licet
 alienis scriptoribus, tam vere et late patentis legis de-
 prehendere nos alte et pulcherrime impressa vestigia,
 inque his monstrandis, illustrandis et commendandis
 potius, quam in contemptum adducendis, laudem
 ingenii quaereremus. Hactenus Celeberr. Dn. D. F A -
 B R I -

22 DE REVERENTIA ADVERSVS DEVM

„tenda sunt officiorum homini qua tali praestandorum
„fundamenta, quam ex conuictus ciuilibus regulis.
„Imo vero, homini secundum se considerato ipsa sua
„natura vi huius legis incumbit obligatio, ad Deum
„colendum, temperanter viuendum etc. etiamsi nul-
„la ad corpus ciuile, cuius sit membrum, accesserit
„relatio. Ieiunium est reuerere, etiam pietatem,
„temperantiam, similesque virtutes, quarum citra
„conuictum ciuilem dari potest exercitium, nihilo-
„minus ad societatem politicam referri posse, tan-
„quam eiusdem firmiora vincula, quaeque ad eam
„colendam hominem reddant aptiorem. Etenim
„quis non videt, profanum nimium esse, pietatem,
„temperantiam, etc. sic societati politicae subordi-
„nare, quasi si sine iis salua haec esse posset, minor
„existeret ad earum cultum nostra obligatio? Ista ta-
„men Atheismi politici, nimium hodie, proh dolor!
„succrescentis sunt infelicia semina. Quando igitur
„etiam officia erga Deum ex socialitate posse deduci,
„quamuis indirecte, quatenus vltimum firmamentum
„officiis erga alios homines accedit, PVFEN-
„DORFFIVS docet: sane ex hac ipsa confessione
„iudice iterum D. TITIO l. c. patet, deductionem
„illam recte se non habere, sed vitiosam esse, quando-
„quidem haec demonstratio religionem subordinet so-
„cialitati, praetereaque illius vsum secundarium tan-
„tummodo ostendat, cum ratio sibi relicta hoc cer-
„tissime intelligat, quod religio primario sit propter
„Deum, secundario vero vitae socialis coagulum.

XVI. Nimirum ius naturae ex natura humana
„rationali a Deo ad certum finem condita arcessen-
„dum

dum est; doctrina autem, quae totam legem naturalem ex natura sociali dependere censet, naturam humanam inadaequate expendit, adeoque etiam vel inadaequate, vel contorte inde praecepta naturalia demonstrat. Nos igitur primam ac fundamentalem legem iuris naturae ex ipsa eiusdem definitione supra allata repetendam esse censemus. Vi huius definitionis haec prima Lex naturae est: Homo, quae cum natura sua rationali a Deo ad certum finem condita, necessario conueniunt, facere, et quae cum eadem necessario pugnant, omittere tenentur. Cum igitur lumen naturae clarissime dictitet, id quod etiam Veteres saniores philosophi vnanimi docuerunt consensu, omnia, saltem quae ad sphaeram nostri orbis pertinent, hominis causa, hominem autem Dei causa nasci, vt adeo homo non primario ad socialitatem, sed ad Deum et propter Deum sit conditus, quam ob causam natura humana religiosa facta est, id est ita vt Deum agnoscere et colere possit, qualis natura religiosa ex tot generibus animantium soli homini vt creaturae rationali concessa fuit, exinde satis liquido apparet: legem naturalem menti humanae natura insitam ante omnia praecipere cultum ac reuerentiam Dei. Deus est pater noster, nos sumus eius filii: unde summus Deus, quem lumen naturae, tum per notitiam insitam, tum per contemplationem coeli omniumque creaturarum satis manifestat, a Poëta propterea dicitur *ποτὴρ ἀνθρώπων τε θεῶν τε*, vbi per Deos Angelos intelligi alibi ostendimus; Ergo amare Deum debemus. Deus est Dominus noster, nos eius seruis; Ergo eum timere ac reuereri debemus. Haec
lex,

24 DE REVERENTIA ADVERSVS DEVM

lex, vt filius honoret patrem, ac seruus vereatur
 Dominum, menti rationali adeo insita est, vt si quis
 eam negare sustineret, sine dubio omnem humani-
 tatem ac rationalitatem eiurasse censendus sit. Hinc
 Deus ipse in sanctissimo Verbo suo ad hanc legem
 maxime naturalem, et cuius necessitatem homo ad
 vsum rationis prouectus necessario percipit, prouo-
 cat dicendo: *Filius patrem et seruus dominum debet
 honorare. Quod si ego pater, vbi est meus honor? si
 ego Dominus vbi est mei metus?*

Malach. I. v. 6.

Lact. de Ira
 Dei c. 14.

XVII. Pulcherrima sunt verba de hac re Chri-
 stiani Ciceronis LACTANTII: „sicut Deus,
 „inquietis, mundum propter hominem machinatus
 „est, ita ipsum propter se, tanquam diuini templi an-
 „titistem, spectatorem operum rerumque coelestium.
 „Solus est enim, qui sentiens capaxque rationis intel-
 „ligere possit Deum, qui opera eius admirari, virtu-
 „tem potestatemque perspicere. Idcirco enim
 „consilio, mente, prudentia instructus est. Ideo
 „solus praeter ceteras animantes rectus corpore ac
 „statu factus est, vt ad contemplationem Parentis
 „sui excitatus esse videatur. Ideo sermonem solus
 „accepit, ac linguam cogitationis interpretem, vt
 „enarrare maiestatem Domini sui possit. Postre-
 „mo idcirco ei cuncta subiecta sunt, vt factori at-
 „que artificio Deo esset ipse subiectus. Si ergo
 „Deus hominem suum voluit esse cultorem, ideo-
 „que illi tantum honoris attribuit, vt rerum omni-
 „um dominaretur: vtique iustissimum est et
 „Deum colere, videlicet eum, qui tanta prae-
 „stiterit, et amare hominem, qui sit nobiscum diui-
 ni

ni iuris societate coniunctus, nec enim fas est cultorem Dei a Dei cultore violari. Vnde intelligitur, religionis ac iustitiae causa esse hominem figuratum. Cuius rei testis est M. TVLLIVS, in libris de legibus ita dicens: "*Sed omnium, quae in doctorum hominum disputatione versantur, nihil est profecto praestabilius, quam plane intelligi, vos ad iustitiam esse natos.*" Quod si est verissimum, Deus ergo vult (et necessario vult, ita ut in hoc negotio non possit non velle) omnes homines esse iustos, id est, Deum et hominem caros habere: Deum scilicet honorare tanquam patrem, hominem diligere velut fratrem: in his enim duobus tota iustitia consistit. Qui ergo aut Deum non agnoscit, aut homini nocet, iniuste et contra naturam suam viuit, et hoc modo rumpit institutum legemque diuinam. Et sic agit contra primum principium Iuris et luminis naturae, quod iubet hominem naturae suae, non animalis, quam cum brutis animantibus communem habet, sed rationali, qua cum Deo habet similitudinem, conuenienter viuere. Quisquis mortalium hoc lumen menti suae insitum neglexerit, violaue-rit, et quantum in se, suppressere allaborauerit, hoc non impune feret. Talis est rebellis in domo ac ciuitate Dei, ab ipso ita instituta, ut omnes Creaturae ac imprimis rationales ab eo dependere, ipsumque ceu summum Patrem, ac Regem Regum Dominumque dominantium agnoscere necesse habeant: "Debemus hunc omnes, iterum loquitur egregie LACTANTIUS, et amare, quod pater est: et vereri, quod Dominus, et honorificare, quod beneficus: et metue-

Lact. de Ira
Dei c. 23.

D

re,

26 DE REVERENTIA ADVERSVS DEVM

„re, quod feuerus: vtraque persona in eo venera-
 „bilis. Quis salua pietate, non diligat animae suae
 „parentem? aut quis impune contemnat eum, qui
 „rerum dominator habeat in omnes veram et aeter-
 „nam potestatem? si patrem consideres, ortum no-
 „bis ad lucem, qua fruimur, subministrat: per illum
 „vuiumus, per illum in hospitiu[m] huius mundi in-
 „trauimus. Si Deum cogites, ille nos innumerabilibus
 „copiis alit, ille sustentat, in huius domo habitamus,
 „huius familia sumus etc.

XVIII. Ipsa conscientia animo hominum incul-
 cat τὸ δικαίωμα τῆ Θεῶ, vt non solum intelligant natu-
 rale discrimen inter honesta et turpia, verum etiam vt
 Deum ceu iustum iudicem animo suo persentiscant,
 qui transgressores Legis naturalis, qua Dei ac homi-
 num inter se societatem sanxit, grauissimis afficiet
 poenis; ita vt tandem experiantur nolentes per passiu-
 uam obedientiam, suam a Deo, tanquam iudice, de-
 pendentiam, quam volentes, per obedientiam acti-
 uam, a Deo, tanquam aequissimo Legislatore agno-
 scere noluerunt. Haec est causa συμμαρτηρέσεως αὐ-
 τῶν τῆς συνειδήσεως, καὶ μεταξύ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κα-
 τηγορέων ἢ καὶ ἀπολογεμένων. i. e. conscientiae ipsorum
 testimonium reddentis, et cogitationum sese mutuo ac-
 cusantium, aut etiam excusantium: qua de re CICE-
 RO: „At vero scelerum, inquit, in homines atque
 „impietatum nulla expiatio est. Itaque poenas luunt,
 „non tam iudiciis (quae quondam nusquam erant,
 „hodie multifariam nulla sunt; vbi sint, tamen per-
 „saepe falsa sunt) vt eos agitant insectanturque fu-
 „riae, non ardentibus taedis, sicut in fabulis, sed an-
 gore

Rom. II. 15.

L. I. de Legi-
 bus c. 14.

gore conscientiae fraudisque cruciatu, "quod fufius adhuc explicat pro Sexto Roscio c. 24. Nolite putare, quemadmodum in fabulis saepenumero videtis, eos, qui aliquid impie scelerateque commiserint, agitari et perterri Furiarum taedis ardentibus. Sua quemque fraus, et suus terror maxime vexat: suum quemque scelus agit amentiaque afficit: suae malae cogitationes conscientiaeque animi terrent: hae sunt impiis assiduae domesticaeque furiae: quae dies noctesque parentum poenas a consceleratissimis filiis repetant." Similis etiam sententia extat in Orat. in Pisonem c. 20. Quae vis conscientiae humanae, efficacissimam legis naturae obligationem agnoscentis, et grauissimam poenam violatoribus eiusdem a severo ac iusto legislatore Deo paratam exhorrescentis, tanta est, ut potentissimi quoque tyranni nullum in hac terra superiorem, quem metuere necesse habent, agnoscentes eam experiantur ac persentiscant. Nota sunt, quae de Tiberio, Nerone, Caligula aliisque memoriae prodiderunt **SVE TONIVS** ac **TACITVS**. Etenim male imperantibus facinora atque flagitia sua tandem in supplicium vertunt. Ut est apud Silium:

Sueton. Ti.
ber. c. 67.
Tacitus L. VI.
Annal. c. 6.

Quam vellent nunquam Sceptra fulsisse superbis.
Neque frustra, ut ait **TACITVS**, praestantissimus sapientiae firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse aspici laniatus et ictus; quando ut corpora verberibus, ita saeuitia, libidine, malis consultis, animus dilaceretur: quippe Tiberium non fortuna, non solitudines protegebant, quin tormenta pectoris suasque ipse poenas fateretur. **PLA-**

D 2

TO

TO est is, quem praestantissimum sapientiae hic nominat TACITVS, qui de Rep. nono de Tyranno: *πένης τῇ ἀληθείᾳ φαίνεται, εἰάν τις ὅλην ψυχὴν ἐπίσηται δεσποδαί, καὶ φόβῳ γέμων διὰ παντὸς τῆ βίῃ, σφοδραδομῶν τε καὶ ὀδυῶν πλήρης.* Mendicus reuera est, si quis vniuersum ipsius animum recte norit inspicere, plenus formidinis per omnem vitam, plenus moeroris et cruciatuum. His similia idem Philosophus habet in Gorgia. Ad PLATONIS locum etiam CLAVDIANVS respexit RVFINVM Carmine secundo describens:

pectus iniustae

Deformant maculae, vitiiisque inoleuit imago.

XIX. Postquam igitur fundamentum Reuerentiae erga Deum huc vsque considerauimus, nunc vltcrius progressuri paulo penitius inquiremus in ea, quae saniores paganorum philosophi ex lumine naturae de hac re agnouerint, ac recte vel minus docuerint, simul etiam obseruaturi, quae in Ecclesia aut Iudaica aut Christiana notatu forsitan digniora animo nostro se offerent. Numinis igitur reuerentiam in tradendis moralibus iure merito primas obtinere recte iudicarunt saniores Ethnici: neque enim virtus aut socialitas inter homines facta tectae conseruari potest, si omni religionis vinculo animi soluti fuerint. Nam quamuis PETRO BAELIO hoc facile concedamus, Atheos quoque naturale et necessarium discrimen inter honesta et turpia agnoscere; quis enim non agnoscat, temperantiam vel iustitiam praestare intemperantiae vel iniustitiae? interim tamen cum Athei nullum agnoscant

scant legislatorem, a quo haec aeterna lex humanae naturae rationali impressa et praescripta fuerit, vt homo honesta faciat ac turpia fugiat: facillimum fuerit Atheis, hoc naturale discrimen honestorum ac turpium negligere, imo etiam violare, quotiescunque pravae cupiditates, corruptae naturae humanae penitus infixae, ceu facibus admotis hominem extimulauerint. Vnde satis patet, Atheismum per se Reip. noxium esse, ac necessario homines ducere ad morum corruptionem, id quod **BAELIVS** perperam negat. Hinc eorum methodum probare minime possumus, qui doctrinam de officiis erga Deum ex doctrina morum ac iuris naturalis prorsus eliminant, cum nisi animus timore Dei inbutus fuerit, officia erga alios nullo firmo niti queant talo.

XX. Id quod non praeteribat Pythagoraeos, qui, ante omnia in Ethicis ac iuris naturae disciplina, agendum esse de Cultu diuino et pietate, recte statuebant, vnde Carmina aurea his verbis incipiunt: *ἄβωαίτες μὲν πρῶτα Θεὸς τίμα.* *Primum Deos immortales cole,* id quod adhuc melius in singulari numero expressit **PHOCYLIDES**: *πρῶτα Θεὸν τίμα* *ante omnia Deum cole.* Hoc ideo factum **SVIDAS** existimat, in verbo **PHOCYLIDES**, quoniam a Sibyllis pleraque hic Auctor mutuatus sit. Quamuis autem omnino res ita se habeat, indicante Celebratissimo **D. IO. ALBERTO FABRICIO**, vt in Io. Alb. Fabricius Bibl. Gr. L. II. c. II. sibyllinorum codicibus quibusdam MSS. libro secundo multi legantur versus, qui *ἀντολέξῃ* iidem occurrunt etiam in Phocylideis, vt patet ex editione Graeco latina Sibyllinorum Parisiensi p. 405. sqq. neuti-

30 DE REVERENTIA ADVERSVS DEVM

quam tamen existimem, PHOCYLIDEM, quis-
 quis demum ille fuerit, de quo certant Grammatici,
 et adhuc sub iudice lis est, opus habuisse, hoc dictum
πρώτοι Θεὸν τίμα vel e sibyllinis vel aliis scriptoribus
 siue Iudaeis siue Christianis surripere, cum lumen na-
 turae non solum cultum, sed etiam vnitatem summi
 Dei homines abunde doceat. Ipsum quoque PY-
 THAGORAM summum atque immortalem Deum
 vnum agnouisse notum magis est, quam vt prolixè hic
 ostendere opus sit; satis de hac re testantur IAMBLI-
 CHVS in Vita eiusdem, nec non DIOGEN. LAER-
 TIVS, et inter recentiores CVDWORTHVS in
 system. mundi intellectuali p. 372.

XXI. Verum, inquires, si summum Deum aliquem
 agnoscat P Y T H A G O R A S, *ἀθανάτων Θεῶν* causam
 atque Patrem, quid est, quod de eius cultu nihil prae-
 cipiant aurea carmina, quae solícite adeo, quomodo
ἀθανάτους Θεούς, Heroas item et *Θεούς καταχθονίους* co-
 lere fas sit, inculcant. Sed respondemus, hoc ex su-
 perstitiosa quadam et spuria reuerentia erga summum
 Deum proficisci, qua in re Pythagoras, iudice DA-
 CIERIO, Aegyptios secutus est, qui nunquam de pri-
 mo principio loquebantur, vtpote quod tenebris ip-
 sum velantibus circumdatum esse sibi persuaderent:
 vnde Aegyptii supremum Deum pingere solebant, su-
 pra caput habentem *πτερόν βασιλεῖον*: quod siue um-
 bellam regiam significet, vti HVE'TIVS in De-
 monstratione Euangelica interpretatur, siue alam; si-
 gnificat certe ignotam Dei naturam, atque inde Cneph
 dictus est ab Aegyptiis Thebaeis, *νεφείος* a Grae-
 cis, hoc est obscurus et tenebrosus, vocibus ab E-
 braeo

Mr. Dacier
 Remarques
 sur les vers
 doréz p. 247.

Huet, Dem.
 Eu. Prop. 4.
 c. 4. p. m. 122.
 seqq.

braco *canaph* detortis, quod alam sonat, prout idem HVE TIVS in quaestionibus Alnetanis loquitur. Huet. quaest. Aln. p. 110. Hinc Thebaeos quosdam mercatores de Deo disserentes inducit ATHENAGORAS in Eroticis L. VI. vnumque illum esse pronunciantes et *κνεφῶϊον* dictum, quod nec oculis spectari, nec animo comprehendi possit. Quam ob causam EVSEBIVS Euseb. l. 3. praep. Eu. c. 11. quoque symbolum huius *πτερῶ βασιλείς* Cnephi siue rerum omnium primi parentis ac conditoris Dei vertici impositi sic interpretatur, *ὅτι λόγος δυσεύρητος, καὶ κεκρυμμένος, καὶ ἔ φανός, καὶ ὅτι ζωοποιός, καὶ ὅτι βασιλεύς, καὶ ὅτι νοερός κινεῖται, διὸ καὶ τῶ πλερῶ φύσις ἐν τῆ κενεφῶϊ κείται.* Quod mens cognitu difficilis est, et abscondita, nec palam apparens, et quod vitam praestat, et quod regina est, et quod more intelligentis rei moueatur, quamobrem et alae ortus in capite est. Huc etiam pertinet ISIDIS quae apud Saitas in Aegypto prostabat statua, cui PLVTARCHO autore de *Isid et Osirid* p. 354. inscriptum fuit: *ἐγὼ εἰμι πᾶν τὸ γεγονός, καὶ ὃν καὶ ἐσόμενον, καὶ τὸν ἐμὸν πέπλον ἐδέξω πῶ θνητὸς ἀπεκόλλησεν.* Ego sum omne, quod fuit, quod est, et futurum est, Peplumque meum nemo vnquam mortalium retexit. De cuius statuae explicatione plura legi merentur in B. Fratris mei D. GOTTFRIDI OLEARII *Observationibus Philologicis de Gestis Pauli in orbe Atheniensium.*

XXII. Quae doctrina de natura Dei ignota ab Aegyptiis sine dubio ad Graecos translata fuit, uti IVSTINVS quendam e Graecis sapientem laudat, qui dixerit, eorum, quae ad Deum pertinent, nihil esse perspicuum certumque hominibus, cui itidem

Iustinus in
Exposit. fidei
et in Paracnet.

dem memoratur scriptor vetustissimus **ACMON** qui Deum vocat *πρόγνωσον* penitus absconditum. Et quid aliud sibi volebat ara apud Athenienses Saitarum, de quorum statua Isis paulo ante diximus, colonos teste **DIODORO SICVLO** L. I. p. 24. *ἀγνώσω Θεῶν*, *Ignoto Deo* consecrata, ad cuius explicationem variae quidem ex antiquitate historiae allegari solent, quae tamen minus feliciter applicari videntur. Plura de hac re collecta legi possunt a **IOAN. AN. DREA BOSIO** in Dissertatione Philologica de ara Dei ignoti Ienae cl. Ioc. LIX publicata. Frustra sane **HIERONYMVS** multique alii cum ipso hac ex parte sentientes existimant: Inscriptionem arae non ita fuisse conceptam, vt **PAVLVS** asseruit, *Ignoto Deo*, sed ita: *Diis Asiae, et Europae, et Africae, Diis ignotis et peregrinis*. Verum quia **PAVLVS** non pluribus Diis indiguerit ignotis, sed vno tantum ignoto Deo, singulari verbo vsus esse, vt doceret illum suum Deum esse, quem Athenienses in arae titulo praenotafent, et recte eum scientes colere deberent, quem ignorantes venerabantur, et nescire non poterant. Sed neutquam video, quomodo hoc cum candore ac prudentia **PAVLI** conciliari queat, si quod pluraliter scriptum inuenerat *ἀγνώσωσι Θεοῖσι*, non sine aliqua torsione ad singularem numerum desflexum vniuersae orationi suae pro fundamento substrauisset: nec vlla ratio huius **HIERONYMI** sententiae adferri potest, inprimis cum notissima sint **LVCIANI** illa, aut quicumque **Dialogi** istius auctor est, in *Philopartride*, *ὃν τὸν ἀγνώσον ἐν Ἀθήναισι*. et *ἡμεῖς δὲ τὸν ἐν Ἀθήναισι ἀγνώσον ἐφευρόντες καὶ προσκυροῦσαντες, χεῖρας εἰς ἑρανὸν ἐκτείναν*.

Hieron. Com.
in ep. ad Tit.
c. 1.

ἐκτρέσαντες τῆτος ἐνχορίζησόμεν, nos quum Athenis inuen-
nerimus et coluerimus ignotum Deum, huic manibus in
coelum protensis gratias agimus. Neque historias
vel de simulacro PANIS, qui neglectum se que-
stus auxilium promiserit, occurrente Phidip-
pidae ad Spartanos misso, vt auxilium contra Persas,
Graeciam immensa inuadentes manu exposceret, vel
de Epimenide Cretensi, tempore pestilentiae A-
thenis obortae oues albas ac nigras in Areopagum
adducente, et suadente, vt, dimissis illis, quo ire vellent,
vbi illae recubuissent, ibi sacrificarent τῶ προσήκοντι Θεῷ,
Deo conuenienti, vt Auctor est LAERTIVS in
Epimenide, huc aduocare opus videtur.

XXIII. Quin potius per ἀγνωστον Θεόν, Ignotum
Deum, Athenienses verum Deum, rerum omnium
Creatorem ac Dominum intellexisse persuasi sumus;
cum Apostolus disertis verbis dicat, se hunc ipsum
Deum, quem ignorantes colant, ipsis annunciare.
Nam Ethnicos quoque Deum eiusque attributa ex
lumine naturae agnoscere potuisse iam supra satis pro-
bauimus. Quod autem Ethnici ignotum Deum
appellauerint, non adeo mirabitur ille, qui secum re-
putauerit, hominem Dei quidem existentiam ex lu-
mine naturae satis certo agnoscere, neutiquam tamen
ipsum naturam et essentiam intellectu suo perfecte
assequi posse: vnde inter attributa Dei incomprehen-
sibilitas referri solet, non quidem eo sensu, quo
THOMAS HOBBIUS cum Atheis affirmat,
nos nullam prorsus Dei ideam habere: sed Deus in-
comprehensibilis dicitur, quatenus eius perfectio di-
uina infinita, relata ad intellectum creatum et finitum,

E

ab

Minut. Felix
XVIII. p. 167.
ed. Gronou.

ab eo plene et adaequate cognosci, capi et comprehendi nequit: id quod tanto minus mirum est, quod mens finita plurimas res attingere, apprehendere et quomocunque cognoscere possit, cum tamen nullam substantiam, ne se ipsam quidem, adaequate cognoscat. De qua incomprehensibilitate Dei egregie MINVTIVS FELIX in Octauio, „Deus, inquit, nec videri potest, visu clarior est; nec comprehendendi, tactu purior est; nec aestimari, sensibus maior est, infinitus, immensus, et soli sibi, tantus, quantus est, notus. Nobis vero ad intellectum perceptus angustum est, et ideo sic eum digne aestimamus, dum inaeestimabilem dicimus. Eloquar, quem admodum sentio: magnitudinem Dei, qui se putat nosse, minuit, qui non vult minuere, non nouit.

XXIV. Hinc sapientissimi quique ac modestissimi Philosophi Deum non solum, prout inscriptio arae Atheniensis habebat, ubique Deum confitentur ἀγνωστον, *ignotum*, sed etiam ἀειδῆ minime spectabilem, imo ἀερεστον καὶ ἀνεκφώνητον, *indicibilem*, et si fas ita loqui, inuocabilem et innominabilem. Ita PLATO Patrem huius mundi nominari negat posse, τὸν μὲν ἐν ποιητῆν καὶ ποιητέα τῶν πάντων εὐσεῖν τε εἶργον, καὶ εὐρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν. Quem TIMAEI locum sic interpretatur TVLLIVS in suo illo de vniuerso libro: *Atque illum quidem quasi parentem huius vniuersitatis inuenire difficile, et cum inueneris, indicare in vulgus nefas.* Vbi obseruandum est, per *nefas* neuiquam hic intelligi crimen, quae est vocis vsitata alioquin significatio, sed hoc ipsum quod PLATO dixit ἀδύναστον i. e. impossibile, qua

qua voce nusquam vsus est CICERO. Etenim nefas pro *impossibili* non a Cicerone duntaxat, sed et ab aliis non leuis notae scriptoribus vsurpatum constat. Ita HORATIVS:

Horat. L. L.
Od. 24.

- - - *Leuius fit patientia*

Quicquid corrigere est nefas.

Quin et VIRGILIUS Aeneidos septimo fas accepit pro *possibili* vbi de MESSAPO canit:

Aeneid. L.
VII. v. 692.

Quem neque fas igni cuiquam, nec sternere ferro.

Quamquam Platonis menti neutiquam repugnet, tamen etiam CICERO Patrem illum vniuersi in vulgus indicare, vulgari significato nefas esse dixerit; quippe PLATO in Epistola ad Dionysium eiusmodi res diuinas esse censet, vt palam omnibus fieri non debeant. "Caue, inquit, Dionysi, ne quando haec, quae apud te de Deo dissero, ex ore Tibi excidant apud homines imperitos; siquidem vt nulla dogmata bonae indolis hominibus admirabiliora, atque (vt loquitur Graeca lingua) ἐθυσιαστικώτερα i. e. diuino affatu pleniora, quam quae de Deo traduntur; ita nulla sunt καταγελαστώτερα i. e. magis ridicula et aperta inscientum hominum ac circulatorum ludibrio." Quam PLATONIS mentem omnino CICERO exprimere voluisse videtur, cum dixit l. c. *Parentem huius vniuersitatis indicare in vulgus nefas esse, et Patrem huius mundi nominari non posse*; nam expressis verbis PLATONIS sententiam refert, cuius Deus non semel dicitur, ἀβέητος καὶ ἀνονόμαστος, i. e. APVLEIO interprete, *indicibilis et innominabilis*.

Xenoph.
p. 467.

XXV. Id quod a SOCRATE PLATO didicisse videtur, qui apud XENOPHONTEM libro IV. *Ἀπομνημονεύματων*, hoc est, *Memorabiliū Socratis*, vbi de diuino erga homines studio, curaque singulari disputat, cum EVTHYDEMVS illi familiarem Deorum vsū gratulari videretur, modeste hominem admonet: non eam esse familiarem Deorum consuetudinem mortali expectandam, vt sua quadam forma se coram spectabiles praebeant: id sufficere, quod factitant in dies, vt suis se in operibus, humanis oculis ostendant, quae qui diligenter inspiciat, iustam Deo venerationem honoremque protinus exhibiturum: neque verò id mirum videri debere in superis, cum alia pleraque longe inferiora non finant se aspici, et nisi in effectis non cognoscantur, cuiusmodi sunt fulmina et venti, quos Deorum ministros appellat. Quae omnino cum doctrina

Rom. I. 19. 20.

PAVLI admirabilem habent conuenientiam: τὸ γνωσθὲν τῷ Θεῷ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς. ὁ γὰρ Θεὸς αὐτοῖς ἐφανερώσατο. τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτῷ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα κἀδοξάζονται, ἥτε αἰδίοις αὐτῷ δυνάμει καὶ θεότητι. Id quod de Deo cognosci potest, manifestum est in ipsis: Deus enim eis manifestum fecit, ipsius enim inuisibilia a creatura mundi, per ea quae facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna videlicet eius virtus et diuinitas.

XXVI. Sed vt ad Philosophos redeamus, SOCRATES alibi quoque in citatis *ἀπομνημονεύμασι* inculcat, res diuinas omnino supra nos esse, deberi naturae excellentiori ac potentiori venerationem: ac qui, aut cuiusmodi sint Dii, neque facile esse inuenire, neque

neque fas scrutari. Neque vero Dominorum natu-
 ram aut actus famulis cognitos esse oportere, *οἷς ἑδὲν
 πλεὺν ὑπηρεσίαις προσήκει*, quibus nihil amplius famula-
 tu conuenit, et quibus sola obsequii gloria relicta est.
 Id quod egregia itidem similitudine illustrat SOCRATES, dum soli hoc quidem commune esse cum Deo
 docet, quod maxime conspicuus cum sit, non tam-
 en oculis etiam acutissimis videndi sui potestatem
 faciat, imo procacibus eripiat lumen. Nusquam tam-
 en ipsum solem SOCRATES Deum dixit, uti
 Epicureus Philosophus VELLEIVS apud CICERONEM sapientissimum Philosophorum ca-
 lumniatur, id quod sectatoribus perditae huius sectae
 admodum solenne erat, cum CICERONE itidem
 teste l. c. non modo primipilus et antesignanus ipse
 EPICVRVS ac praecipui eius affeclae Metrodo-
 rus et Hermachus contra Pythagoram, Platonem,
 Empedoclem, dixerint, sed meretricula etiam Epi-
 curea LEONTIVM, cuius EPICVRI amicae
 et aliarum eiusdem amicarum meminit PLVTAR-
 CHVS in eo libro, quem inscripsit: *ὅτι ἑδὲ ζῆν ἐστὶν
 ἠδέως κατ' Ἐπίκουρον* quod ne suauiter quidem viuere li-
 cet secundum Epicurum, contra THEOPHRA-
 STVM scribere ausa fit. Quin etiam Aristotelem
 EPICVRVS contumeliosissime vexauit, Phaedoni
 Socratico turpissime maledixit. Nec vllis siue ma-
 gistris, siue discipulis suis, pepercit, si in ipsius verba
 non penitus iurarent, sed vel latum vnguem ab eius
 dictatis discederent. Ita in DEMOCRITVM,
 cuius fontibus tamen hortulos suos ita irrigauit, ut
 in Phycis nihil esset EPICVRI non a DEMO-
 CRITO,

Xenoph. Me-
 mor. L. IV. p.
 m. 505.

Cic. l. I. de
 Nat. Deor.

CRITO, procaciter ingratus eum per iocum illiberalem *ληρόκριτον* i. e. nugarum delirum iudicem, item *γεωφεία* scribam vocitare solitus est, quod ne in medio quidem conuiuio a scribendo abstineret, vt auctor est

Athen. l. i. v. **ATHENAEVS**. Quin etiam Naufiphanem
 Dipnos. c. 19. magistrum suum, a quo nihil se didicisse iactabat, pessime accepit, ac omnibus vexauit contumeliis. Quam turpissimam maledicendi artem ex egregio suo magistro didicit **ZENO** Epicureus, qui non eos solum, qui tum erant, philosophos, **APOLLODORVM**, **SYLLVM**, caeterosque figebat maledictis, sed **SOCRATEM** ipsum parentem philosophiae latino verbo vtens, scurram Atticum fuisse dicebat. **CHRYSIPPVM** nunquam nisi Chesippum vocabat *ἀπὸ τῆς χέρις*, quod est *aluum exonerare*, vnde sine dubio Germanica vox actum hunc naturalem exprimens, et in vulgus nota ortum traxit. Quod scomma vel viro honesto, nedum graui philosopho, plane indignum erat. At vero ipse **EPICVRVS**, eiusque similes sectatores scurras inter et moriones vel hoc ipso nomine merito connumerantur, quod grauissimis viris, tum **SOCRATI**, tum **CHRYSIPPO** turpiter maledixerint: hoc enim scurrarum ingenium est, quod adhuc hodie pseudo-Philosophi erga omnes verae sapientiae amantes gnauiter exercere solent, vt adeo nihil noui hac quoque ex parte sub sole geri liquido appareat. Profecto **SOCRATES** egregie prorsus, vt nullus alius philosophus, de Deo, prouidentia diuina ac vera virtute docuerat, quae **EPICVRO** Atheo dicis causa Deos admittenti, prouidentiam autem Dei ac immortalitatem animae palam negan-

neganti, peruersam ac impiam eius doctrinam funditus euertentia, non poterant non displicere. Hinc CICE RO l.c. de EPICVRO recte iudicat: eum ex animis hominum radicitus extraxisse religionem, cum Diis immortalibus et opem et gratiam sustulerit.

XXVII. Sed vt eo se referat oratio, vnde paulisper digressa est, hanc doctrinam de Dei incomprehensibilitate cum multis aliis SOCRATES a Pythagora sine dubio accepit. Nam EVSEBIVS testatur: PLATONEM vna cum SOCRATE praecceptore suo inhaesisse vestigijs PYTHAGORAE, atque ex isto fonte multa hausisse. PYTHAGORAM autem ab Ebraeis multa in Graeciam transtulisse, fere extra controuersiam positum est. Quamuis enim concederemus, PYTHAGORAM Palaestinam nunquam accessisse, id quod LACTANTIUS contendit: in Aegypto tamen et Babylone facile Ebraicae doctrinae copia illi fieri potuit. Quae Ebraeorum dogmata PYTHAGORAM in Graeciam transtulisse PORPHYRIUS et HERMIPVS apud IOSEPHVM et ORIGENEM testantur, quibus adstipulatur IVSTINVS MARTYR; et CLEMENS ALEXANDRINVS ex mira dogmatum Mosis et Pythagorae conuenientia euincere conatur, hunc ab illo plurima accepisse, ac sua inde irrigasse arua. Qualia inter recentiores quoque collegerunt GROTIUS et HVETIVS. Sine dubio igitur PYTHAGORAE aliquid innouit ex reuelatione diuinitus facta, vbi scriptores sacri variis modis declarant, Deum ab hominibus perfecte cognosci non posse, velut cum eum dixerunt posuisse tenebras

lati-

Euseb. Praep. Eu. L. 14. c. 5

Lact. L. IV. cap. II.

Porphyr. in Vita Pythag. Ioseph. L. I. contra Apion Origen. L. I. cont. Celsium. Iustin. Mart. Coh. I ad Graecos. Clem. Alex. l. 1. Strom. Grotius de V. R. C. l. I. p. 68. ed. Clerici. Huet. Dem. Eu. p. 78.

Ps. XVIII. 12. latibulum suum; nubes et caliginem esse in circuitu
 Ps. XCVI. 2. eius; eum vere esse Deum absconditum; lucem ha-
 Es. XLV. 15. bitare inaccessibilem; eum nullum hominem vidisse,
 1. Tim. VI, 16. sed nec videre posse; et nos eum videre nunc per
 1. Cor. XIII. 12. speculum in aenigmate; nunc cognoscere ex parte.
 Itaque dogmata Iudaeorum cum referret DIO CAS-
 SIVS, dixit credere eos, Deum esse ἀβύρτητον καὶ ἀείδητον,
 hoc est, neque verbis explicari, neque cerni posse.
 Hinc etiam ORPHEVS ἐν ποιήμασι, ita loquitur
 EVSEBIVS, τῶν κατὰ τὸν ἱερόν λόγον αὐτῷ λεγομένων
 in iis carminibus, quae ad sacri sermonis formam ra-
 tionemque conscripsit, de Deo ita verba facit:

Dio Cassius
 l. 57.

Euseb. Praep.
 Eu. L. XIII. 12.
 p. 664.

ἔδὲ τις αὐτὸν

Ἐισοράα ψυχῶν θνητῶν, ἧ δ' εἰσοράαται

Mortales fugit ille oculos, animoque videtur

et paulo post:

αὐτὸν δ' ἐχ' ὄρωσ' περὶ γὰρ νέφος ἐσήρικται

Namque ipsum per se haud video, quod densa tuentem

Impediat nubes

Idem Sibylla cecinit.

Τίς γὰρ σάρξ δύναται τὸν ἐπυρόνιον καὶ ἀληθῆ

Ὀφθαλμοῖσιν ἰδεῖν Θεὸν ἀμβροτον, ὃς πέλον οἰκεῖ

Ἄλλ' ἐδ' ἀκτίων κατ' ἐναντίον ἡελίοιο

Ἄνθρωποι σῆναι δυνατοὶ, θνητοὶ γεγαῶτες

Corporeis oculis etenim quis cernere verum

Aeternumque Deum possit, coelumque colentem?

Cum neque splendentis radiantia lumina solis

Sustineant homines mortales cernere contra.

Hoc ipsum AVSONIVS in Ephemeride latinis
 versibus expressit.

Omni-

*Omnipotens solo mentis mihi cognite cultu,
Ignorate malis, et nulli ignote piorum
Principio extremoque carens, antiquior aevo
Quod fuit, aut veniet; cuius formamque modumque,
Nec mens complecti, poterit nec lingua profari.*

XXVIII. Ex hac doctrina de incomprehensibili Dei natura, in se vera et bona, forsitan singularis et superstitiosa antiquissimorum Hebraeorum reuerentia erga essentiale illud Dei nomen יהוה, vulgo τετραγράμματος dictum, ortum traxit, vt scilicet ab eius pronuntiatione abstinuerint, ne quotidiano vsu, vt ea, quae quotidie tractantur, vilescere solent, profanaretur; quam rationem Maimonides allegat, dum testatur: magnitudinem huius nominis et cautionem, ne quis illud legat, hinc esse, quod significet Dei exaltandi substantiam siue essentiam, et quidem ita significet, vt nulla creatura cum eo in ista significatione communicet. Hinc non solum recentiores Rabbini docent, illicitum fuisse id nomen proferre, nisi in sacerdotali benedictione solemni, et in diebus ieiunii a pontifice adhibitum fuisse, quorum loca affert SIXTINVS AMAMA in Dissert. de nomine *Iebouab*: sed idem quoque PHILO disertis verbis affirmat: *Laminam auream quatuor habuisse insculptas literas nominis, quod solis, qui sapientia aures et linguam purgatam habent, fas est audire, et dicere in sacris, nemini vero prorsus alii vlllo in loco.* Item IOSEPHVS testatur: Deum Mosis significasse appellationem suam, quae non prius ad homines peruenisset, de qua sibi non liceat dicere. Quae εὐλάβεια siue reuerentia priscorum erga hoc nomen τετραγράμματος initio forte consilio non malo, iudice B. D. BVDDEO, suscepta, successu temporis in δεισιδαιμονίαν et superstitionem

Maimon. in
Moreh Ne-
boch. c. 61. P. L.

Philo I. III. de
vita Mosis
p. 519.

Iosephus L. II.
Archaeol. c. 5.
f. 38.

Buldeus Hist.
Eecl. V. T.
p. 504.

F

turpis-

42 DE REVERENTIA ADVERSVS DEVM

p. 529.

Hieron. ep.
136. ad Marcel-
lam.
Theodoret
quaest. XV. in
Exod.

turpissimam degeneravit, adeo vt scelus existimetur morte piandum, si quis, vt sonat, audeat eloqui. Ita PHILO eodem libro paulo ante citato: *εἰ δὲ τις ἐ λό-
γα βλασφημήσειεν εἰς τῶν ἀνθρώπων καὶ Θεῶν Κύριον, ἀλλὰ
καὶ τολμήσειεν ἀκαίρως αὐτὸ φθέγγεσθαι τὸ ὄνομα, θανάτου
ὑπομενάτω τὴν δικήν: si quis non verbo blasphemarit in
Dominum hominum et Deorum, sed ausus fuerit intem-
pestiue eius proferre nomen, subeat poenam mortis.*
Haec vero genuina causa est, cur et patribus, HIE-
RONYMO, hoc nomen ἀνεκφώνητον, THEODORE-
TO ἀφραστον, et passim in patrum scriptis ἀβήητον καὶ
ἀφθεγκτον, ἀπόβηητον καὶ ἐβήησαι μὴ δυναίμενον audiat, vbi ad
HIERONYMI verba, quibus nomen tetragramma-
ton ἀνεκφώνητον i. e. ineffabile existimatum esse ait,
addit MARIANVS VICTORIVS REATINVS:
ideo ἀνεκφώνητον putauerunt, quod *reuerentia* plenum
fit nomen, veluti quod Deo magis conueniat. Ebraei,
quia nullum aliud nomen sit, quod Deum nobis quid-
nam sit, magis exprimat שמרם הוה vocauerunt. De
Deo enim, vt testis est DIONYSIVS, magis possu-
mus dicere, quid non sit, quam quid sit. Et si affir-
mando de eo loqui velimus: quidnam melius et ac-
commodatius de eo dicemus, quam quod sit vera sub-
stantia, ille, qui vere sit, hoc est, ὁ ὢν. Delusam olim
variis erroribus gentilitatem, et ab Ebraica veritate,
vna cum tempore, quotidie magis semper delapsam,
ab hoc nomine Iouis nomen, quod multis postea fa-
cinoribus figmentisque polluerunt, elicuisse aliqui cre-
dunt. Iehouah enim vox Ioui similis est, et iam
Graece a vita ζεὺς appellatur: Sicut Ebrais ab essen-
tia, quod idem est Iehouah: de quo Ioue suo vates Pe-
liades, Phemonoe antiquiores, teste PAVSANIA,
cecinerunt:

ZEVS

Zeús ἦν, Zeús ἐστίν, Zeús ἕσσεται, ὡς μεγάλε Zeύ. Pausan. in
 quod est, ὁ ἄν, ὁ ἦν, ὁ ἐρχόμενος, quomodo IOANNES Phoc. l. X. p.
 Apoc. I, 4. nomen trium temporum Iebouah expressit. 828.

XXIX. Ceterum apud Ethnicos quoque hunc morem nomina Dei Deorumue non proferendi obseruamus. Ex variis illustrem locum adducere iuuat, quem in PHILEMONIS reliquiis ex incertis comœdiis legimus, vbi aliud iudicium post hanc vitam expectandum affirmat:

Μηδὲν πλανηθῆς, ἔτι κἀν αἰδὲ κρίσις
 Ἦνπερ ποιήσει Θεὸς ὁ πάντων δεσπότης
 Οὐ τ' ὄνομα φοβερὸν, ἐδ' ἄν ὀνομάσαιμ' ἔγω.

Nil erraueris, est enim etiam in inferis iudicium,
 Quod instituet Deus omnium Dominus,
 Cuius nomen tremendum neque ego protulerim.

Euseb. l. 13.
 praep. Eu.

Ita ORPHEVS de Deo apud EVSEBIVM:

Ἀλλ' ἐ μὲν θεμιτὸν σε λέγειν, τρεμέω δὲ τε γῆσι Ἐν νόω. Sed
 non fas est te dicere, membra tremunt et animus cohor-
 rescit. Ita CICERO, vbi plures non Bacchos, vti CLERICVS allegat, sed Mercurios enumerat: Quartus, in-
 quit, Nilo Patre, quem Aegyptii nefas habent nominare. Cic. l. 3. de
 nat. D. c. 87.
 An igitur mos ille, a pronuntiatione nominis Dei
 abstinendi, a Iudaeis ad Ethnicos, an potius ab Ethni-
 cis ad Iudaeos transferit, in dubium vocari potest. Po-
 steriorem sententiam amplectitur IO. CLERICVS
 l. c. qui putat, Hebraeos, cum viderent, gentibus esse no-
 mina quaedam Deorum arcana, quae proferre Ethnici
 nisi in sacris, non audebant, meliori multo iure sibi a
 veri Dei nomine proferendo abstinendum, reuerentiae
 causa, existimarunt; post captiuitatem autem demum
 Babylonicam veritos esse Iudaeos, id nomen efferre.
 Quam-

II. 56.
 Io. Cleric. ad
 Ex. c. 3. v. 15.

Quamuis autem alioquin CLERICI sententiae minime addicti fumus, quando cum MARSHAMO et SPENCERO Hebraeorum ritus sacrasque caerimonias, quas a Deo, non sine typica Christi adumbratione, institutas esse vniuersus credit Christianismus, ex profanis Aegyptiorum moribus seculique vsu deriuat; quam profanam et absurdam opinionem ex professo confutauit celeberrimus Reformatorum Theologus HERMANNVS WITSIVS, in libro, quem *Aegyptiaca* et *Δεκαφύλον* inscripsit: Hac tamen in parte CLERICO assentiri minus dubitem, cum nullum vnquam praeceptum, de nomine *Iehouah* non proferendo, exstet, quin potius efferri hoc nomen Deus ipse iusserit, quoties in nomine suo יהוה aliquid annunciari praecepit. Conf. summus Theologus B. CALOV. T. II. Syst. p. 155. adeoque haec res *ἐβελθεθησκειαν* ac insignem superstitionem redolere videatur. Quamuis enim nemo dubitet, quae sunt verba CLERICI, quin laudabilis sit diuini nominis reuerentia, quinue recte faciant, qui ab eius nomine in nugis proferendo abstinent, nemo tamen praeter Iudaeos, aut simili superstitione laborantes, in singulari quodam sono sanctitatem quaesuerit, aut magis minui diuinam maiestatem credat, si vox יהוה temere pronuncietur, quam si voces Θεός, aut Κύριος, aut ex quauis alia lingua petita, nugis misceantur. Neque enim soni sunt per se vlla reuerentia digni, sed is, de quo cogitamus, quando soni illi aures nostras verberant, non potest nimia ueneratione coli, adeoque non nisi seriis cogitationibus, eius Numinis notio misceri debet.

XXX. Hac occasione de antiquissima consuetudine, qua fideles Christo seruatori suo, ad IESV proprii illius nominis dulcissimi recitationem, reuerentiam tum genu flectendo, tum caput aperiendo exhibere solent, nonnulla commemorare ab instituto nostro haud alienum videbatur: sed cum iam pagellarum numerus praeter opinionem excreuerit, filum hac vice abruptimus, et haec, aliaque huc pertinentia, sequenti dissertationi reseruamus.

S. D. G.

ED - Beg 2002

01 A 6739

ULB Halle
003 096 890
ULB Sachsen-Anhalt
ULB Aufwieschen
Datum: 2008

Sb.

D.

Reh. ✓

Juli

41

REVI
ADVE
SE IPS

AD ILLVSTRAN
SACRARVM

AMPLISSIMI

GEORG. P

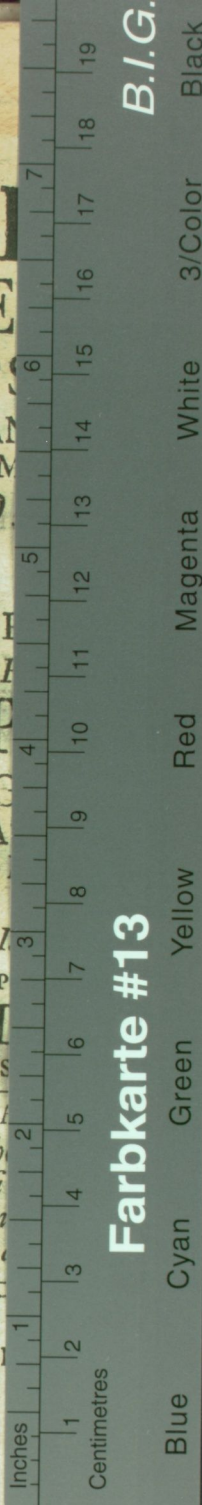
S. THEOLOG
CARVM ET LA
FESS. PVBL.

D. VII

BVRCKH. I

*Plerique scientiæ typi
dedignantur, quasi
Cyclopum, et exuen
thesauri scientiæ*

LITERIS IOAN

Farbkarte #13

B.I.G.

A
M

ARVM

DINIS

RIO

RAE-
PRO-
GII

DVS

*venerari
os ritus
t omnes*

